

Misjonæren Johannes Johnson

AV TOR BERGER JØRGENSEN

«Johannes Johnson var gjennom 20 år en av de mest levende og kjente menn i Norge», skriver Berggrav i «Norske Kirkeprofiler». Men Johnsons virke og innsats begrenset seg ikke til Norge. En stor del av sitt liv tilbrakte han som misjonær på Madagaskar, og årene som misjonær ville blitt flere dersom helsa hadde tillatt det.

Johnson er uten tvil en av de betydeligste personligheter i Det Norske Misjonsselskaps misjonærgalleri. Han gjorde inntrykk på alle som hørte han tale eller som fikk møte han personlig. Han har satt varige spor etter seg som salmedikter. Men også hans virke som misjonær og hans holdninger til problemer misjonsarbeidet stilte han overfor, fortjener å huskes.

Det er disse holdningene vi vil undersøke nøyere i denne artikkelen. En slik undersøkelse vil ikke bare si oss noe om Johnson, men også om hans samtid. Å møte historien er alltid viktig, ikke minst i misjonsarbeidet hvor fortidas handlinger og tanker ofte bestemmer den situasjon vi i dag opplever når det gjelder spørsmål som f. eks. forholdet mellom kirke og misjon. – Å møte en misjonær som Johnson, er enda mere utfordrende, fordi han på så mange måter lå foran sin tid og viste fram mot tankeganger som preger vår samtid.

Det er fire områder som står sentralt i Johnsons arbeid og skrifter og som vi vil legge vekt på her: misjon og politikk, misjon og kirke, misjon og økumenikk og endelig misjon og informasjon.¹ Men først noen ord om Johnsons liv og person.

1 Som grunnlag for vår fremstilling av Johnson har vi benyttet følgende bøker og artikler fra Johnsons hånd:

– Om Forsagelsen i Missionen. Norsk Missionstidende. (NM) 1894. s. 393–398.

En biografisk skisse.

Johnson ble født i 1864.² Hans far var presten Anton Johnson og onkelen den kjente professor Gisle Johnson. Da den unge Johnson hadde tatt sin studenteksamen begynte også han å studere teologi enda han visste med seg selv at han ikke var noen personlig kristen. Den samme høsten som han kom til Christiania – 1882 – holdt Skrefsrud en foredragsserie i byen, og møtet med Skrefsrud fikk de største konsekvenser for Johnson. Ikke bare ble hans trosforhold avklart, men også hans misjonskall meldte seg da.

Men enda skulle det ta ti år før han kunne reise ut, og da ikke i Santalmisjonens tjeneste slik han opprinnelig hadde tenkt seg, men for NMS. Hodet tålte ikke all lesingen og alle de andre gjøremål student Johnson lot seg engasjere i, blant annet i den ny-startede Studenternes Missionsforening. Den eneste løsningen var fullstendig avkobling, hvilket i praksis betydde en tre års sjøtur. Hodet ble godt, og allerede samme høst i det året han gikk i land – 1890 – tok han teologisk embetseksamen. Etter ordinasjonen ble han ansatt som personell-kapellan i Eidanger hos en onkel.

Men oppholdet i Eidanger ble av kort varighet. Han hadde ikke glemst sitt misjonærkall, og ble i 1892 antatt av Misjonsselskapet som misjonær til Madagaskar. Han var da en av de første teologer som ikke hadde hatt noen kontakt med Misjonsskolen i Stavanger.³

– Lad os se nøgternt paa Missionen. For Kirke og Kultur. 1895. s. 345–352.

– Hvad skal vi svare Hedningemissionens Motstandere? Kristiania 1903.

– Fra Missionsmarken. Til Belysning af Hedningemissionens Maal og Virke-maade. Kristiania 1903.

– Halvveis. Træk fra Missionsarbeidet i Madagaskars Indland. Kristiania 1911.

– Det første Hundreaar av Madagaskars Kirkehistorie. Stavanger 1912.

Nevnes må også utgivelsen av en del artikler, foredrag og disposisjoner, samlet av *Eivind Berggrav* og utgitt etter Johnsons død under titelen:

– Den Hellige Ild. Samlet og Efterlatt. Kristiania 1917.

Videre bør også Johnsons kanskje mest leste bok tas med:

– Husandaktsbok. Kristiania 1912.

2 Den biografiske skisse bygger foruten på det som framkommer i Johnsons egne skrifter på:

Eivind Berggrav: Norske Kirkeprofiler fra siste Slektledd. Oslo 1946.

Om Johnson s. 171–235.

Fridtjov Birkeli: Det Norske Misjonsselskaps Historie. Bind IV.

Madagaskar Innland. Stavanger 1949.

Lars Dahles nekrolog over Johnson i MT 1916, s. 267–272.

3 Det var ikke uten videre lett å være teolog i datidens misjonærkollegium.

Morgenbladets oppslag «Teologene kommer» hadde virket sårende, skriver

Johnsons første oppdrag som misjonær var å «aabne nyt land for evangeliet» i *Baraland*. Det skulle vise seg å være en meget vanskelig oppgave. Barastammen var viden beryktet for sine røver-
tokter og sin fiendtlighet overfor fremmede. Etter noen måneder måtte han da også i hui og hast forlate området. Det neste oppholdssted ble *Fianarantsoa* hvor han bl. a. ledet lærerskolen og var medlærer ved presteskolen. Den siste delen av første periode bestyrte han forskjellige stasjoner i Nordbetsileo.

Fra 1901 til 1903 var det «ferie» i Norge, dvs. et utall av pre-
kener, foredrag og lange reiser i misjonens tjeneste. – Tilbake på Madagaskar, ble han valgt til inspektør for alle NMS's skoler, en svært vanskelig oppgave takket være det franske kolonistyrets skolepolitikk. Fra 1907 til hjemreisen i 1911 ledet han arbeidet ved *Antsirabe* og var samtidig *visetilsynsman*n. –

Da dr. Borchgrevink reiste hjem for godt i 1912 etter 25 år som tilsynsman på øya, ble Johnson valgt til hans etterfølger. Misjonærkonferansen håpet at han ville komme ut igjen etter Norgesoppholdet, men det skulle vise seg å bli umulig. I 1910 fikk Johnson telegram fra regjeringen i Norge med forespørsel om å bli biskop i Tromsø. Det skapte «jordskjelv i vår lille tilværelse» skriver han, men han fortsetter: «så lenge helbreden tillater det og ikke selskapet selv gjør det umulig for oss, så skal vi visst være her.» Så lenge holdt helbreden ikke, Johnson kunne ikke reise ut igjen, men i stedet for biskop ble han hovedlærer ved det praktisk-teologiske seminar inntil sin brå død i 1916.

Litt om personligheten Johnson.

Johnson var en betydelig misjonær som nøt stor tillit og respekt. Det viser ikke minst valget av han som visetilsynsman og etter Borchgrevinks hjemreise som tilsynsman. Lars Dahle beskriver han som «den ualmindelig dygtige og nidkjære arbeider».⁴ De

Berggrav, og Johnson måtte tåle at misjonærkonferansen drøftet hvordan den skulle stille seg til hans kvalifikasjoner. (Berggrav s. 204.) – Om Misjonsselskapet og teologene sammenlikn for øvrig: *John Nome: Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv*, avsnittet om «Misjonsskolen og misjonsinteressen blant akademikere» s. 28–32. *Emil Birkeli og C. Tidemann Strand: Kallet og Veien. Det Norske Misjonsselskaps Misjonsskole 1858–1959*, s. 53 f.

⁴ Nekrologen, NM 1916, s. 270.

eldre kalte han «blesebelgen» forteller Berggrav, og så på han som litt av en masekopp. Ustanselig kom han med nye forslag og stadig vekk var han på farten, aller helst til fots. Sitt vinnende vesen til tross, kom han i mange tilfeller i motsetningsforhold til andre innenfor misjonærflokken, og til tider røynt det atskillig på for han.

Johnson satte spor etter seg. Han var en stor språklig begavelse, og mestret gassisk bedre enn de fleste. Han oversatte atskillige salmer til gassisk og laget selv endel. – Vi har tidligere nevnt hans talegaver og det inntrykk han gjorde på dem som fikk møte han. Dahle bruker følgende ord for å beskrive Johnson: han hadde en «smittende begeistring» og en «varm hjertekristendom». Etter det Madagaskarmisjonærer kan fortelle, er minnet om han enda levende.

Men Johnsons levende personlighet var alltid i bevegelse, fortsetter Dahle, en bevegelse som ofte gikk på bekostning av det «avklarede». Denne bevegelse mener Dahle er bakgrunnen for de «rent uforklarlige» uttalelser Johnson kunne komme med om de bibelske undere. Ledelsen i NMS fant disse uttalelsene å være så graverende at den måtte entledige Johnson fra de oppdrag han fortsatt hadde for Selskapet. Denne saken fikk en brå og tragisk slutt da Johnson døde av hjerteslag den samme dag som han mottok brevet fra hovedbestyrelsen i Stavanger, og det hele utløste en ny runde med teologisk strid i vårt hjemlige kirkemiljø.⁵

Ser vi i dag på de «rent uforklarlige» uttalelsene som fremkom i en anmeldelse av Michelets bok «Fra Moses til profeterne. Forberedelsen for Kristus i Israels religions historie», fortøner de seg ikke særlig oppsiktsvekkende og kontroversielle. Men i sin tid var det å bestride historisiteten av undere i det Gamle Testamentet nok til å bli oppsagt av NMS og skape alvorlig teologisk strid.

Inntil den kjedelige episoden i 1916 var Johnsons forhold til administrasjonen i Norge alltid godt. Dette skyldtes ikke minst at Johnson var «til det yderste loyal» overfor Selskapets ledelse, selv om den etter Berggravs mening alt for ofte strammet tøylene og var svært formyndersk.

Johnson ønsket ikke å ta parti i kirkestriden. Wisløff sier at han «ikke helt hørte hjemme i noen retning» rent kirkelig og teologisk. Han forsøkte å finne sin plass mellom de stridende parter og han

⁵ Sml. Carl Fr. Wisløff: Norsk Kirkehistorie, Bind III, s. 226.

ble av mange betraktet som en «sentrumsmann». Selv om Dahle understreker at det først var «i den aller siste tid» at Johnson kom med slike «fra vor kirkes lære avvigende opfatninger», så var Johnson alltid svært åpen overfor den moderne teologi. En historisk granskning av de bibelske skrifter kunne aldri undergrave Sannheten. Ikke minst viktig mente Johnson det var å lytte til de nyere innsikter for de «dannede klassers» skyld. Disse lå jo på en spesiell måte Johnsons hjerte nær, og nettopp blant akademikerne hadde han særdeles god inngang.

1. *Misjon og politikk.*

Når vi bruker begrepsparet misjon og politikk, er det ikke fordi vi finner det hos Johnson, men fordi det er en formel som stadig er i bruk i dag. Johnson ville sikkert lagt noe annet i det enn vi gjør, fordi Johnsons forståelse av begrepet politikk var en annen enn den som er alminnelig i dag. Tidligere var politikk ensbetydende med «statsmannskunst» og forholdet mellom misjon og politikk, ble da i forholdet mellom «statspolitikk og kristen misjon» for å bruke en definisjon av Birkeli.⁶ En slik definisjon *tilslører* de egentlige maktforhold i samfunnet og er ikke i stand til å *avsløre* samspillet mellom utøvende politikk og de sosiale og økonomiske forutsetninger.⁷

Vi vil altså ikke først og fremst undersøke hvordan Johnson så på det formelle forhold mellom misjonen og den franske politikk på øya, men hvilken forståelse han hadde av den nøden han møtte, årsakene til den og hvordan situasjonen kunne endres til det bedre.

Johnson forlot Norge i 1892. Johnsons Norge var langt fra dagens velferds-Norge. Selvom situasjonen her til lands hadde mange u-landstrekk, målt med våre øyne, var det likevel en himmelvid forskjell også den gang mellom «kulturlandene» og «naturfolkene». Fra første stund opplevet misjonærene de sosiale forhold som en utfordring og satte igang tiltak, ved siden av det rent evangeliserende arbeid, for å bedre kårene så langt tid og krefter rakk.

La oss først se litt nærmere på hvordan Johnson opplevet situa-

6 *Fridtjov Birkeli: Politikk og Misjon, Oslo 1952, s. 11.*

7 For en videre klargjøring kan det henvises til boka: *Mellom Luther og Marx, Oslo 1972.*

sjonen på Madagaskar. Skulle en tro rapporter i aviser som Dagbladet, levde naturfolkene i en «lykkelig uskyldstilstand», men de faktiske forhold var helt annerledes, «her hersker en stor og himmelropende nødstilstand», skriver Johnson et sted. Folket plages av sykdom. De hygieniske forhold er elendige. Stadig er folk på røver- og krigstokt, så de lever i konstant fare for liv og eiendom. Det finns ingen form for rettssikkerhet, den som har penger, har alltid rett. Folk lyver og bedrar. Kvinnene fornedres og det er ingen fasthet i familieliv og oppdragelse.

NMS svarte på nøden ved sitt legearbeid som hadde et visst omfang og nøt stor anseelse takket være dyktige leger som dr. Borchgrevink, Guldborg og Ebbell. Rosaas' spedalskeby og kurbad på Antsirabe vakte også stor oppsikt og var til hjelp for mange. I tillegg kom den medisinske virksomhet den enkelte misjonær bedrev etter beste skjønn og med den smule kunnskap han hadde tilegnet seg under legekurset før utreise.

Men Jonsons innsats lå ikke på det medisinske plan. For misjonærene var det helt klart at forholdene ikke ville bli bedre før de *åndelige og moralske forutsetningene* i folket forandret seg. Johnson ble skolemann. Skolene var nemlig en viktig faktor i kampen for å endre «folkekarakteren». Vi forstår til fulle hvor viktig skolene var i misjonærenes strategi, når vi ser litt nærmere på *årsakene* til nøden.

Årsaken er ikke å finne i rasemessige forskjeller sier Johnson i en kommentar til en «moderne» etnologs raseteorier.⁸ Forskjellen mellom «kulturfolkene» og «naturfolkene» skyldes at kristendommen har fått øve sin påvirkning gjennom århundreder. Det som har hindret den svarte rase i å utvikle seg, er historiens største sosiale onde, *hedenskapet*. «Det er de vrang tanker om Gud som er hovedårsak til all denne elendighet», sier han et annet sted. Hedenskapet skaper frykt og hemmer «fremskridtet», det er i motsetning til kristendommen, en «ufornuftig gudsdyrkelse».

Bare dersom kristendommen får gjøre sin «surdeigsinnsats», vil gasserne og de andre «naturfolkene» komme ut av sin himmelropende nødstilstand. Gjennom skolevesenet kunne en få øve sin påvirkning langt utover de kristnes rekker. I sin analyse av «kulturkollisjonen» mellom misjonærer og gassere påviser *Svein Tobiassen* hvor lite misjonærene forsto av sammenhengen mellom sosio-

⁸ Raceforskjel, i Den Hellige Ild, s. 226–229.

økonomiske forhold og gassernes nød.⁹ Men Johnson så ofte en slik sammenheng. Hans analyse av gassernes nødstilstand stanser nemlig ikke ved et rent åndelig årsaksforhold. I mange av sine artikler og bøker er Johnson også opptatt av den historie som er skrevet på de «sorteste blader», nemlig den europeiske kolonialbevegelses historie. På disse blader fins et helvedesdyp av grusomhet og troløshet og havesyke, av alt som mørkt er i et menneskehjerte.

Når kolonistene begrunner sin politikk med den rett og plikt som den høyere sivilisasjon gir, til å underlegge seg de farvede folkeslag, så er dette bare unnskyldninger hevder Johnson. De egentlige motiver er ikke omsorgen for deres framgang, men europeernes eget begjær etter rikdom. De protestantiske lands kolonipolitikk skiller seg ikke vesentlig fra det spanjolene gjorde da de pinte meksikanerne for deres gull.

Johnsons håp er å kunne *bevare gasserne*, så de ikke går til grunne i det press de blir utsatt for. Aller helst hadde han sett at de kunne avskjermes fra påvirkning utenfra, så misjonærene kunne bli formidlere av den nye sivilisasjon. Men en slik avskjerming er umulig. Den «krisis» naturfolkene er oppe i er dessverre uunn-gåelig. «Fremskrittets og næringslivets lover» er det umulig å komme utenom.

Når det først forholder seg slik, så er det tross alt best at kolonialiseringen ikke er et privat foretagende for enkelte eventyrlystne eller handelskompanier. En statskolonialisering er langt å foretrekke, den har ikke et så kortsiktig vinningsmotiv som de private kolonister. Og selvom «mammonismen» og «den almektige Dollar» også her har avgjørende innflytelse, kan en i det minste regne med relativt ordnede forhold og en viss moralsk standard.

Johnson er med andre ord betinget tilhenger av statskolonialisering, men kolonialiseringen kan ikke bli hva den burde være om den ikke følges av en tilsvarende sterk misjonsbevegelse. Det den politiske kolonialbevegelse mangler av åndelig og etisk kraft for virkelig å kunne hjelpe folkene framover, kan bare kristendommen gi. Det dreier seg ikke først og fremst om at misjonen skal lege kolonialbevegelsens sår, følge kritikkøst i dens fotspor og forsøke

9 *Svein Tobiassen: Kulturkollisjon. Norske misjonærers møte med Madagaskars innland 1867–1883. Oslo 1971.* Tobiassen har levert en interessant studie som selv om den ikke kjennetegnes ved stor innlevelse i kristen tro og tankeverden, formidler mange betydningsfulle innsikter.

å dempe de verste utslagene. Nei, kristendommen skal *lede* utviklingen. Misjonen må ha en selvstendig og fri plass i forhold til kolonimakten i den hensikt å gi kolonialbevegelsen etiske impulser i overensstemmelse med de beste tradisjoner hos «kulturfolkene».

Den kraftige kritikk Johnson kommer med av kolonimaktene er jo så absolutt politisk. Men han føler på ingen måte at den bryter med den paragraf i misjonærinstruksen som «udtrykkelig forbyder sine Missionærer at have den ringeste Befatning med Politik» som Johnson parafraserer innholdet. Denne paragrafen er et vern for misjonærenes frihet i forhold til enhver statsmakt. Misjonen kan nemlig ikke brukes i kolonimaktens tjeneste slik de måtte ønske det, misjonen er ubundet og har full anledning til å kritisere der folket utsettes for urettferdighet og undertrykkelse.¹⁰

En kunne spørre seg om Johnson var preget av tanker fra den sosialistiske bevegelse. Han har selv tatt dette opp i en sammenheng.¹¹ Om målene kan likne hverandre i kampen mot «mamonismen», er midlene direkte motsatte. Etter Johnsons mening kan ikke sosialismens mål nås uten kristendommen som kilde og utgangspunkt, altså en svært tradisjonell kritikk av sosialismen. Verden kan ikke forbedres uten gjennom den enkelte kristne. At samfunnet skal begynne å ta seg av fattigomsorgen f. eks., ser han som en falitterklæring til de kristnes fattigomsorg. Med det forsvinner både kjærligheten og takknemligheten og blir erstattet av plikten og fordringsfullheten, i motsetning til Kristi vilje. Overtar kommunestyret fattigvesenet forsvinner det personlige forhold mellom fattige og rike og dermed den gjensidige påvirkning.¹²

På *den ene siden* er Johnsons «politiske engasjement» svært tradisjonelt. Det er atskillig som minner om Luthers sterke sosialistiske bevissthet, der den politiske status quo er forutsetningen.

10 Den nåværende misjonærinstruks lyder: «Misjonærene må ikke delta i vedkommende lands politikk», § 15.

En nærmere drøftelse av dette problemet fins hos *F. Birkeli: Politikk og Misjon*, s. 420–428.

Selv utifra den forholdsvis begrensede innfallsvinkel Birkeli har med sin politikk-definisjon, finner han å måtte kritisere denne paragrafen. Birkeli hevder bl. a.: «Vi slår derfor fast at forbudet mot å blande seg opp i politiske forhold ikke kan tas absolutt. Misjonærene er tvertimot i stillingens og forholdenes medfør nødt til å gjøre det, når hensynet til den kristne tro og moral krever det.» s. 427.

11 Guds rike og socialismen. *Den Hellige Ild*, s. 230–233.

De direkte mellommenneskelige forhold er viktige, og det beste for samfunnet var om de med makt og innflytelse kunne være preget av kristendommen.

På den andre siden er Johnson klar over at hans etiske og kulturelle engasjement står i motsetning til det som gjelder for god kristendom på hans tid. Han polemiserer flere steder mot det som er blitt kristendommens hovedhensikt, «nemlig å fri oss fra hinsidig pine ved en salig død». Kristendommen er en «*dennesidighetsreligion*», og det er Kristi hensikt å fornye verden. Dette «omskaperverk» er så vidt begynt, og Johnson er svært ivrig etter å få ungdommen med i dette verket. Det haster, for verden «vaander sig i høi feber».

Uansett om Johnsons politiske synspunkter er tradisjonelle, så kjennetegnes altså hele hans virke av en sterk sosial og politisk bevissthet parret med en tilsvarende etisk vilje og visjon både for misjonsarbeidet og for kristne i sin alminnelighet.

2. Misjon og kirke.

Johnson kom til Madagaskar på et avgjørende tidspunkt i den gassiske kirkes utvikling. I 1890-årene øker interessen for gassisk selvstyre både blant gassere og misjonærer. Det første lille skritt i retning av en egen *gassisk* kirke ble tatt allerede i 1879 da man vedtok å instituere menighetsråd, et vedtak som langt fra ble gjennomført overalt.¹² – Når det gjaldt menighetsordningen, sto jo misjonærene naturlig nok i en friere stilling enn kirken i Norge. Vi fikk jo ikke menighetsråd før i 1920! –

Det er verd å merke seg at ønsket om en snarlig gassisk medinnflytelse i styre og stell opptar gasserne vel så mye som misjonærene. Både de politiske forhold og gassernes frihet i menighetene, var med på å sette fart i selvstyretanken ved århundreskiftet. – Gassernes ønske om en synode møtte motstand hos misjonærer, og hjemmeledelsen i Stavanger var svært skeptisk, hvilket kom klart til uttrykk under Dahles inspeksjonsreise i 1903. Dahle, og NMS-misjonærene med han, var preget av de *Venn'ske prinsipper* om

12 Vor fattighjælp. Den Hellige Ild, s. 234–237.

13 Fridtjov Birkeli: Det Norske Misjonsselskaps Historie. Bind IV, s. 197–202.

forholdet mellom selvstyre og selvunderhold.¹⁴ Da den økonomiske evnen var liten, måtte alle forsøk på å få etablert et gassisk styringsorgan utsettes. Dahle merket at det var et svært lite kjærkomment budskap han la fram, men heldigvis for Dahle: «eftersom debatten skred frem, begynte de forstandigere at indse at jeg hadde ret.»¹⁵

Men misjonærene hadde forskjellige meninger om hvordan man skulle gripe saken an. På flere konferanser diskuterer man spørsmålet, og Johnson er en av dem som presser på for å få det behandlet. Han hadde en usedvanlig god kontakt med gasserne og skjønnte derfor at det var viktig å få orden på forholdet før det gikk for mye vondt i det.

Johnsons forslag til løsning bygger på det nevnte forholdet mellom økonomisk evne og selvstyre. Han roser derfor Dahle for å ha skapt orden og fortgang i «selvhjælpsarbeidet» – noe Dahle noterer med interesse. Men Johnson tenker seg at gasserne skal få *sete i konferansen* etterhvert som de når et visst økonomisk nivå av ikke altfor uoppnåelig karakter. Dette vil hindre et uheldig skille mellom kirke og misjon og gi gasserne reell medinnflytelse på et tidlig tidspunkt. Dette synspunktet var Johnson ikke alene om. Under hans hjemmeopphold i Norge i 1902 ble et liknende forslag satt fram av *Johan Smith*, men det ble forkastet som altfor radikalt.

Gasserne nådde ikke fram med sitt ønske om egen synode, og deres innflytelsesmulighet over utviklingen i kirken var ytterst beskjeden. Men ønsket forsvant ikke av den grunn, og enkelte misjonærer fryktet at gasserne ville ta skjeen i sin egen hånd og sette i gang uavhengig av misjonen. Johnson fant veg ut av uføret ved å foreslå opprettet en rådgivende komite med representasjon fra årsmøtene og et visst antall misjonærer. Saken ble behandlet på konferansen i 1910 og hjemmeledelsen anerkjente Johnsons vedtatte forslag. «Den blandede komite», *Comité Mixte*, var et faktum. I 1912 hadde den sitt første møte og i mange år framover

14 En oversiktlig framstilling av Venn's og andre betydelige misjonsteologers prinsipper for selvstendigjøring av de unge kirker finnes i:

Peter Beyerhaus: Die Selbständigkeit der jungen Kirche als missionarisches Problem. Wuppertal, 1956. Det henvises spesielt til bokas første hoveddel: «Das Problem in der angelsächsischen und deutschen Missionstheorie», s. 31–120.

15 *Lars Dahle: Tilbakeblik paa mit Liv og særlig paa mit Missionsliv. Stavanger 1923. Bind III s. 213.*

skulle den komme til å fungere som et viktig bindeledd mellom gassere og nordmenn.

Johnson deltok altså svært aktivt i kampen for større gassisk innflytelse i styre og stell. Han søkte å gjøre alvor av det som fra den moderne misjonsepokes første tid har vært det teoretiske mål: «en selvhjulpne evangelisk kirke på nasjonal grunn». Johnson er stadig opptatt av at misjonærene skal gjøre seg selv overflødige og foreta «misjonens eutanasi» som Venn formulerte det.

Men spørsmålet om selvstendighet kan ikke isoleres til bare å dreie seg om penger og organisasjon, det har òg en *åndelig side*. Johnson arbeider også ivrig på det plan for å legge forholdene til rette for gasserne. Vi kan samle hans engasjement i tre punkter:

– For det første arbeidet han ivrig for å ale fram *ledere* som kunne ha den nødvendige styrke til å ta over ledelsen av kirken. I den lille boka «Halvveis» sier han at det å utdanne og oppdra de innfødte prester er et av hovedproblemene i «nutidens» misjonsarbeide. Selv brukte han en vesentlig del av sin tid og kraft til arbeidet for de innfødte medarbeidere. Prestene må på den ene siden kunne hanskens med alle tankene fra Europa som etterhvert strømmer inn over Madagaskar og på den andre siden må de ikke bli «rotløse blandt sit folk og fremmede for dets daglige stræv og utviklede tankeliv», sier han et sted i sin gassiske kirkehistorie.

Og de er der, de som virkelig har et modent «åndelig levnetsløp». Johnson er flink til å fortelle om dem. Møtet med dem gir frimodighet og glede, men det er enda langt igjen. Nettopp på dette området er en bare kommet «halvveis». «De fremragende er få, de dygtige flere, de middelmådige og lidet duelige flest», summerer han situasjonen.

– For det andre må *hele folket bli gjennomsyret av evangeliet* før kirken kan stå på egne ben. Jesu oppdrag gjaldt ikke bare det å få dannet menigheter, men det å gjøre hele «folket til en Jesu disippel». Vi har tidligere nevnt at Johnson så på skolearbeidet som viktig og avgjørende for misjonsarbeidet. Nettopp gjennom skolene kunne de store folkemasser nås av evangeliet og bli preget av det, uten nødvendigvis å være kristne. Undervisningen blir derfor mer sentrert om det holdningsskapende enn om ren kunnskapsformidling. I NMS's skoler driver man med katekismen, hos engelskmennene med regning!

– For det tredje må kristendommen få sitt *gassiske preg*. En kan ikke overføre alt direkte fra Norge. Misjonærene stiller i det hele

tatt med atskillige handicap: De lærer aldri å mestre språket skikkelig, de kan ikke sette seg helt inn i gassernes tanke- og følelsesliv, derfor bedømmer også misjonærene ofte situasjonen feil. Gasserne er de som er best rustet til å bringe evangeliet ut til det gassiske folk. Misjonærene på sin side må gjøre så mye de kan for å skape en gassisk kristendom. Johnson var av dem som gjorde mest.

Han strevet for en frigjøring fra Norge f. eks. på det liturgiske område ved å stille spørsmålstegn ved den direkte oversettelsen av norsk høymesseliturgi og ved å arbeide for nye tekster som egnet seg bedre for forholdene på misjonsmarken.

Han var blant de misjonærer som stilte seg mest åpen til vekelsesbevegelsen som gjorde seg gjeldende fra 1895 og framover med tiltakende styrke. Og han søkte ved egen produksjon å gjøre undervisningsmateriellet mer gassisk. Det siste skulle vise seg å føre med seg atskillige skuffelser. I 1898 kom han med et nytt forslag til «Forklaring» hvor han i sterkere grad enn vanlig understreket kristendommens etiske side. Forslaget ble ikke bare forkastet, det ble gjort «på en måte som var gjennomsyret av mistillit til Johnsons kristelige pålitelighet,» sier Berggrav. Boka ble senere tatt til nåde, og har vært en av grunnpillarene i evangeliepresentasjonen på Madagaskar.

En kunne så spørre seg *når* Johnson regnet med at gasserne skulle overta ledelsen i kirkelivet. Noe årstall har han selvsagt ikke angitt. Men den «hedenske naturplantens motstand mot Kristi forædlede kultur» gjør det fortsatt i mange år nødvendig med et «overoppsyn fra moderkirken». I 1911 skriver han boka «Halvveis» om forholdene på Madagaskars innland. Tittelen forteller med all mulig tydelighet at Johnson ikke betrakter arbeidet der for avsluttet.

Men uansett om et slikt «overoppsyn» fortsatt er påkrevet er tiden for samarbeid kommet, også i den forstand at misjonæren må anerkjenne de innfødte som fullverdige medarbeidere. Det er ikke lengre tilstrekkelig med mot til å forlate sitt eget land, til å trosse alle slags vanskeligheter – «egenskaper som vekker missionsvennens begeistring» –, nå trengs det tålmodighet, taktfullhet og evne til å glemme sitt eget. Misjonæren må være like ydmyk og liten, iakttagende og lyttende som en vitenskapsmann som utforsker naturen, om han vil være de unge menigheter til hjelp. Det er den ene «Herres ære det gjelder, og alt det personlige, egen ære og egne kjepphester, får intet mere at sige».

3. Misjon og økumenikk.

Det framvoksende misjonsarbeidet i det forrige århundre skapte en fullstendig ny situasjon for forholdet mellom kirkesamfunnene. De fasttømrede grenser i «den kristne verden» lot seg ikke uten videre overføre til misjonsmarken. En innså snart at ingen var tjent med rivalisering og konkurransemisjon i samme områder. De fleste protestantiske misjonsselskaper kom derfor ganske tidlig fram til «vennskapsavtaler» hvor man delte en felles misjonsmark i felter.

Da norsk misjon kom til Madagaskar, hadde allerede det independistiske London Missionary Society (LMS) drevet et godt arbeid i mange år.¹⁶ Fra første stund gjorde NMS det klart at en ikke ville drive noen konkurrerende virksomhet, men det skulle likevel vise seg at grenseinndelingene kom til å avstedkomme atskillige vanskeligheter. Schreuders «avtaleinngåelse» under Madagaskar-inspeksjonen i 1867, viste seg å være altfor løs.

Det grunnleggende synspunkt hos nordmennene – som hos de fleste protestanter – var «at man anerkjendte hverandre som kristne brødre» og at teologiske stridsspørsmål burde ligge i fred. «Det er ikke heldig at man paa en missionsmark optar slike spørmaal til debat mellem protestanter. Her er ikke stedet til at faa saadanne ting utdebattert» som Dahle uttrykker det i sine tilbakeblikk.

Den gjensidige anerkjennelse av hverandre hadde selvsagt stor betydning for misjonsarbeidet. Men en må samtidig være klar over at det ikke uten videre førte til et ønske om et samarbeid i retning av kirkelig fellesskap. Først etterat innflytelse fra Edinbourgh-møtet i 1910 begynner å gjøre seg gjeldende, blir det snakk om et visst fellesskap, om også det i svært begrenset form. Misjonsselskapets «linje» var «konfesjonelt-konservativt» og derfor lite åpent for mer enn praktisk økumenikk.^{16b}

Det fins unntak, og Johnson var ett av dem. Han deltar aktivt i kampen for å få ordnet det praktiske forholdet til LMS så godt som mulig, det var nemlig enda på Johnsons tid visse «grensespenninger». Men Johnson hadde et videre perspektiv og en mer

16 Om forholdene rundt NMS start på Madagaskar, se *Fridtjov Birkeli: NMS's historie*, Bind IV s. 17–39.

16^bSe John Nomes beskrivelse av Lars Dahle i *Det Norske Misjonsselskaps historie*, bind II, s. 78–139. Spesielt avsnittet «Den konservative misjonsleder», s. 85–87.

omfattende målsetting enn en anerkjennelse av hverandre for arbeidsfredens skyld. Han slutter sin gassiske kirkehistorie med å uttrykke et visst håp om at den «selvhjulpne evangeliske kirke paa national grund» måtte kunne bli samlet av den ene Herre i «ett samfund ogsaa i det ydre».

Et slikt håp har sammenheng med hele Johnsons kristendomsforståelse. Utgangspunktet for han var nettopp den «ene Herre» som en møter i Det Nye Testamentet. «En klar fremlæggelse» av det nytestamentlige budskap, fører ikke uten videre til det en har erfart i Europas kirkehistorie. «De farvede folkeslag» må stilles fritt til selv å møte denne Kristus. Det «den hvite race» har å by på er avskrekkende ting i følge Johnson: «lærestrid, kjetterbaal, krigsmoral, Mammontrældom og overkultur». I tillegg til Det Nye Testamentets religion, kan misjonærene bare gi ett råd: «følg ikke vårt eksempel».

Johnson betrakter de konfesjonelle forskjeller som «teologiske kjephester» og han kunne uttale seg ganske kritisk også om de lutherske bekjennesskrifter. Om Augustana 14 og diskusjonen om nødsprinsippet og det alminnelige prestedømmet skal han engang ha sagt: «For mig er intet av dem verdt det papir de er skrevet paa».¹⁷ Han håpet og regnet med at Bibelen og Ånden skulle kunne holde de kristne sammen i felles oppgaver mot felles fiender.

Innenfor den ene kirke vil man også måtte akseptere et vidt spekter av tanker og forestillinger. Det finner jo faktisk sted også i land hvor man bare har én bekjennelse ikke minst takket være at den enkelte kristne selv begynner å lese og tenke mer selvstendig. En må ikke lukke øynene for forskjelligheter, men se dét som er større enn alle kjephester og perifere stridsspørsmål. Derfor må også de forskjellige kirkesamfunns egenart og særegenheter ses i forhold til hverandre som gjensidig utfyllende. Det kommer tydelig fram i måten Johnson omtaler de forskjellige misjoners arbeid og forkynnelse på i sin kirkehistorie.

I sin Betsileo-tid fikk Johnson anledning til å praktisere sin økumeniske innstilling til ergrelse for folk både innenfor NMS og LMS. Han hadde nær kontakt med en LMS-Johnson. De to Johnson'er gikk inn for nye grenseskiller, de prekte i hverandres kirker og fikk gasserne til å gjøre det samme, og den norske Johnson gikk til

¹⁷ Sitert etter *Knut Rygnestad* i artiklen:

«Noko om og av Johannes Johnson», *Norsk Kirkeblad* 1948, s. 146-157.

alters i den reformertes kirke, noe den engelske navnebroder «ikke kunne faa sig til». For den engelske frikirkemann var det for katolsk å få seg rakt brødet og vinen av en prest. «Slik magt har utvortes skik og vane over os!» sukker Johnson.

Johnsons tanker om det mellomkirkelige samarbeid og ikke minst hans praktiske engasjement har tydeligvis vært kontroversielt. Han sier selv at hans egne folk så på han som «noe av en forræder mot den lutherske religion».

At Johnson håpet på en stor evangelisk kirke og kunne uttale seg ganske skarpt også om sin egen konfeksjons bekjennelsesskrifter, betyr ikke at han ikke så noe verdifullt nettopp i den lutherske tradisjon. På Madagaskar møtte han reformerte LMS-misjonærer og franske protestanter. Overfor begge disse retninger ser han lutherdommens fortrinn på to områder:

– I møte med de reformertes sterke etiske forkynnelse, «en gammeltestamentlig farved» kristendom, blir det lutheranernes oppgave å forkynne *kristendommen som frelse*. Engelskmennenes understrekning av Kristus som Herren og Kongen, må norske misjonærer supplere med ordet om Frelseren.

– På det *kirkeorganisatoriske* plan har også de norske lutheranere atskillig å bidra med. De engelske independenter og de franske synodal-presbyterianere kom til Madagaskar bundet av sine kirkesynsteorier. Og i følge Johnson har begge disse former tydelig demonstrert atskillige svakheter. Lutheranerne som på sin side ikke har noen ferdiglagede kirketeorier, har kunnet vurdere situasjonen friere og planlegge en kirkeordning som tar hensyn til situasjonen i de gassiske menigheter.

4. Misjon og informasjon.

Dette er langt fra et nytt problem i norsk misjonsdebatt. Allerede selskapets første misjonær deltok i den. *Schreuders* beretninger hjemover ble nemlig utsatt for atskillig kritikk. Misjonsvennene hjemme ønsket å høre om den enkelte zulu'ers «indre hjerteforhold til sandheden», «Brødre og søstre» i Norge begynte å anfektes av tvil fordi arbeidet bar så liten frukt.¹⁸

På en direkte henvendelse fra hjemmeledelsen svarer Schreuder

18 Se *Olav Guttorm Myklebust: Det Norske Misjonsselskaps Historie, Bind III, Sør-Afrika. Stavanger 1949, s. 35–37.*

med en skarp «aaben erklæring» i februar 1856, hvor han understreker at beretningene fra misjonsmarken skal inneholde saklige og nøkterne kjensgjerninger. «De subjektive missionsberetninger, fyldte med fromme betraktninger, forhaabninger o.l.» kan ikke brukes som åndelig oppbyggelse, slik folk ønsker det. Motivet for misjon ligger i Herrens befaling, og dette er tilstrekkelig.

Omlag 40 år senere – 1895 – skriver Johnson en artikkel i det ny-startede «For Kirke og Kultur» om det samme tema med titelen: «Lad os se nøgternt paa missionen».¹⁹ Artiklen kan vel nærmest ses som en programerklæring fra den nyutkomne misjonær Johnson. Hele Johnsons senere produksjon lar seg forstå utfra de synspunkter han gjør gjeldende her. Vi vil derfor ta med noen hovedpoenger.

Johnson spør innledningsvis om det ikke gis noe *tredje standpunkt* når det gjelder informasjon fra misjonsmarken, et standpunkt mellom det inntrykk som skapes av denne ikke-religiøse presse hvor misjonen blir framstilt som «en eneste stor dumhet» og det inntrykk en får i misjonsbladene hvor misjonærene blir hevet opp over denne tilværelses «ufærdighed og jammerlighed» der de under de vanskeligste forhold får forvandlet onde mennesker til gode ved hjelp av evangeliet. Jo, det gis et tredje standpunkt, *den kritiske tros* standpunkt hevder Johnson.

Denne kritiske tro vil alltid ha en «vaagen kritik» overfor alt som er av menneskelig opprinnelse, «og som – skal jeg sige *aldrig* – er ganske kemisk frit for – *humbug*».

Denne «humbug» ser en ikke noe til i misjonsbladene. Årsaken til det er vel å finne i det faktum at det «missionsinteresserede publikum» vil ha det slik. Dette publikum vil ikke høre om «famlende begynnelser, om feilgrep, om kjødelighet og stridbarhet, om hele dette menneskeapparats tusen svage sider, skjønt det staar paa prent baade i forklaringen og i menneskelivets store aabne bog». – Nei, om sterke omvendelser vil man høre, om lysets seire, om lidelser som bæres med Paulus' heltemodighet. Man vil høre noe «fra en høiere verden end den, hvor man selv gaar og stræver og famler paa sin ensformige vei mod Guds rige».

Men misjonsmarken er ikke en slik liten «vidunderverden». Det

Til problemet om misjonsinformasjon i NMS's historie vises det til:

John Nome: NMS's historie, Bind II, s. 38–52. Avsnittet kalles: «Misjonslitteratur og Misjonspropaganda».

¹⁹ For Kirke og Kultur 1895, s. 345–352.

burde man kunne forstå når man ser på situasjonen i Norge. Her har kristendommen vært i lang tid og gjort sin innflytelse, men enda er mye skjært hos oss, hvor mye mer ikke da der hvor evangeliet møter hedenskapet for første gang.

Og misjonærene, de er selvsagt ikke noe bedre enn gjennomsnittet av norske prester. Hva ville egentlig ha skjedd om man sendte Kristianias stifts prester til de forskjellige misjonsmarker? La disse så preke på et språk som aldri blir deres, la dem preke til et folk hvis daglige liv de deler i enda mindre grad enn de deler den norske menighets liv, hva slags resultater kan man egentlig vente seg?

Men tross alt skjer det noe, om det enn har *begynnelsens preg*. Og Johnson skildrer så denne begynnelse og alle dets svake sider uten å stikke noe under stol, en skildring som i hovedtrekk er lik hans senere beskrivelser av madagassisk kristendom.

Hensikten med Johnsons artikkel er lik Schreuders: det er nødvendig å få et nøkternt bilde av misjonens kår og ikke la misjonsinnsatsen motiveres av falske forhåpninger, da vil alt bryte sammen når resultatene viser seg mindre enn det man hadde ventet. Motivet for misjon er å lystre «Kristi klare bud: Bring evangeliet ut til alle folk.»

Noen ord til avslutning.

Johnson var en mann av sin samtid. Han var ingen teoriens mann. Han var en handlingens mann. Men nettopp gjennom hans handlinger skimter vi holdninger som burde være mer framtrepende i dagens misjonsteologiske debatt i vårt land. Vi er på langt nær ferdige med de problemstillinger Johnson var opptatt av. Også i dag synes det nødvendig å gjennomtenke de fire problemfeltene vi har vært opptatt av.

Forholdet kirke og misjon er kanskje det spørsmålet vi er kommet lengst i.²⁰ Når det gjelder politikk og misjon, misjon og økumenikk og misjon og informasjon synes det i alle fall artikkelforfatteren nødvendig å finne fram til nye idealer og nye holdninger. Det er mye hos misjonæren Johannes Johnson som kan tjene som utgangspunkt for en slik gjennomtenkning.

Vi vil ved en senere anledning komme tilbake til dette.

²⁰ Sml. misjonssekretær Thor Torbjørnsens artikkel i Norsk Tidsskrift for Misjon «Misjon og kirke», NOTM 1976, nr. 1, s. 11–18.